

AGUPACIÓ D'ARQUITECTES
PER A LA DEFENSA I LA INTERVENCIÓ
EN EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC

Col·legi d'Arquitectes
de Catalunya

ARQUITECTURA TRADICIONAL ESSÈNCIA O FORMA

Un debat obert al voltant de la
intervenció a l'arquitectura vernacla

Actes del XXXVIIIè Curset.
Jornades Internacionals sobre
la Intervenció en el Patrimoni
Arquitectònic

Rehabilitar dins de l'ordre de la racionalització

Mònica Alcíndor,
Dra. arquitecta, professora a l'Escola Superior Gal·lecia

RESUM

Aquest petit assaig tractarà de presentar, mitjançant l'ús de les teories socials, el món de la rehabilitació; accions i comportaments que poden semblar absurds, però que analitzats sota l'òptica de teories de la globalització o, si anem més cap a l'origen, de la teoria de la burocratització de Max Weber, cobren llum comportaments titllats d'il·lògics, irreflexius o poc meditats.

Per això, exposarem breument, en primer lloc, el significat de *tradició* i *modernitat*. Aquesta explicació respon a la necessitat d'enquadrar les condicions en què aquests edificis van ser creats i on actualment s'opera quan s'hi actua amb l'objectiu de rehabilitar-los. Això permetrà captar el perquè del valor simbòlic que han adquirit aquests edificis i els seus paisatges rurals, i al mateix temps també ens permetrà endinsar-nos en l'anàlisi de les conseqüències d'aquest nou sistema establert dins del camp de l'arquitectura tradicional.

Per concloure, es reflexionarà sobre la dificultat i la paradoxa en la qual es troben aquests edificis, que, d'una banda, cada vegada són més protegits per normatives que, al mateix temps que pretenen evitar la pèrdua dels seus rastres de particularismes locals, treuen la capacitat de poder plantejar solucions creatives per tal d'assegurar una evolució híbrida entre modes de fer universalistes i locals.

Tradició i modernitat

Per començar utilitzarem un comentari de Giddens que reflecteix amb gran encert allò complicat de les nostres intencions: «És en si mateix arriscat intentar traçar contrastos generals entre l'era moderna i l'enorme gamma d'ordres socials premoderns. No obstant això, allò abrupte i extens de les discontinuïtats entre les institucions de la modernitat i les premodernes justifica l'intent» (2011, p. 98).

La distinció clara del marc d'acció actual és fonamental per poder comprendre com ha canviat el context en el qual aquesta arquitectura es va originar i va anar madurant davant les noves condicions en què està obligada a evolucionar.

Al principi es regia per allò que marcava la tradició. És a dir, obeïa a les personalitats que rebien la seva autoritat del respecte a les tradicions, a diferència de la base conceptual de la modernitat, que recau en lleis de caràcter impersonal. La modernitat és la base conceptual que regeix totes les actuacions de la nostra vida actualment, on el sistema de gestió es basa en l'autoritat legitimada per fonaments racionals. Es tracta de la dominació racional-legal, que es basa en normes establertes segons un procediment racional, a les quals estan sotmeses també els governants, i un aparell administratiu caracteritzat així mateix per la màxima racionalitat (Weber, 2012).

Evidentment, aquest procés no s'ha esdevingut de la nit al dia. Es tracta d'un mecanisme que s'ha anat assentant a diferents velocitats en els diferents camps que integren la nostra societat. Però, al cap i a la fi, s'ha imposat, i ha diluït, si no arrasat, les modalitats de l'ordre social tradicional. Concretant, aquestes discontinuïtats que distingeixen les institucions socials modernes dels ordres tradicionals són, *grosso modo*:

- El ritme del canvi: la celeritat del canvi de les condicions de la modernitat és excepcional.
- L'àmbit del canvi: la interconnexió que ha suposat la supressió de barreres de comunicació entre les diferents regions del món ha permès que les agitacions de transformació social esclatin pràcticament a la totalitat de la superfície terrestre.
- La naturalesa intrínseca de les institucions modernes: a la tardomodernitat, el context tecnològic mitjançant el qual es canalitzen les intervencions està regit per les institucions creades durant la modernitat, una interrelació del capitalisme i la industrialització que és substancialment diferent de les condicions inicials d'execució en termes de tècniques i producció de matèries primeres.

En aquest context, l'arquitectura tradicional intensifica el paper d'una realitat física que representa la continuïtat de l'autoidentitat de la seva societat i la permanència dels seus entorns, socials o materials, d'acció. Utilitzant l'expressió encunyada per Marc Augé, es tracta d'un *lloc antropològic*, ja que és «al mateix temps principi de sentit per a aquells que hi habiten i principi d'intel·ligibilitat per a aquell que l'observa» (2008, p. 58). Són universos simbòlics que contenen trets identificatoris, relacionals i històrics. La revalorització d'aquesta arquitectura és una resposta a una societat caracteritzada pel procés de globalització tecnoeconòmica.

La gàbia de ferro passa desapercibuda

Tant en extensió com en intensitat, les transformacions que ha portat la modernitat són més profundes que la majoria dels tipus de canvi característics de períodes

anteriors. Però, on radica l'èxit d'aquest sistema que ha aconseguit desplaçar anys d'empirisme i de cultures locals? Es pot resumir en quatre raons molt clares: ofereix càlcul, eficiència, previsibilitat i control.

Amb aquestes condicions, fins i tot els aspectes locals són penetrats en profunditat i configurats per influències socials que es generen a gran distància d'aquells. Les relacions de qualsevol tipus s'intensifiquen a tot el món, enllaçant llocs llunyans; es tracta de la globalització. En la modernitat tardana, aquestes bases han donat pas a allò que Anthony Giddens denomina *sistemes experts*, és a dir, «sistemes d'èxits tècnics o d'experiència professional que organitzen grans àrees de l'entorn material i social on vivim» (2011, p. 37), els quals han calat en el teixit de la vida quotidiana en camps molt diversos, des de les pautes alimentàries als sistemes constructius, on se sacrifiquen els casos particulars en funció d'un sentit general d'eficàcia sistèmica (Giddens, 2011).

La rehabilitació de l'arquitectura vernacle ofereix un escenari nítid per contemplar aquest fenomen de localització d'allò global, perquè encara que es mobilitzen molts esforços per evitar la pèrdua d'identitat, aquests han quedat centrats en l'harmonia visual i la contextualització material i han obviat altres variables, com el funcionament estructural original o la procedència local dels materials.

És patent la preferència dels responsables de les obres per l'ús de materials que hagin estat processats per la indústria, la qual s'ha guanyat «l'atribució d'agents d'identificació de factors de risc, de seguiment de les variables, d'anàlisi de situacions complexes i de disseny de respostes per fer front a accidents i catàstrofes» (Velasco, 2011, p. 271). Es tracta dels mateixos mecanismes que fan preferir l'ús de fusta laminada davant la fusta natural massissa, característica d'aquest tipus d'arquitectura vernacle. O que el ciment amagui la seva presència amb

additius que modifiquin la seva coloració en lloc d'usar la calç tradicional.

En resum, allò que hi ha al darrere d'aquesta preferència és la legitimitat aconseguida com a objectivadora d'atzars, fet que comporta una capacitat per rebutjar i dissoldre alternatives «tradicionals».

Tanmateix, la dificultat de col·locar-se voluntàriament fora del sistema no només es troba en la dependència creada en la confiança dipositada en els processos industrials, sinó que també prové dels límits imposats als processos de distribució i comercialització. Aquest és el cas de moltes pedres locals que queden fora del mercat per no presentar un interès comercial de gran abast, de manera que moltes vegades es col·loquen pedres visualment similars però d'origens llunyans.

En aquest punt cal analitzar una conseqüència d'aquest sistema regit per l'autoritat formal-legal. Així, de la mateixa manera que la irracionalitat de l'organització del treball era la deshumanització del sistema i la pèrdua de llibertat individual, en la rehabilitació la irracionalitat és la pèrdua de pes de les condicions del lloc, focus tradicional de la cultura constructiva, en favor de sistemes d'èxits tècnics més universals i, amb això, la pèrdua de tecnodiversitat.

I encara que són moltes les veus que reclamen un major pes normatiu, cal no oblidar que les burocràcies «són enormes estructures amb innombrables normes, regulacions, guies, disposicions, cadenes de comandaments i jerarquies dissenyades per dictar, tant com sigui possible, allò que la gent ha de fer dins del sistema i com ha de fer-ho» (Ritzer, 2005, p. 148). Per tant, seguiran restringint la llibertat individual i coartant la creativitat necessària per saber trobar les millors solucions en les noves condicions on ha de desenvolupar-se la rehabilitació d'aquests edificis.

Conclusions

En aquesta àrea concreta de l'arquitectura es reflexiona sobre la necessitat de transformar la gàbia de ferro de Weber per la ironitzada gàbia de goma de Gellner (citat a Cañedo, 2011, p. 297). S'apunta a una hibridació entre els racionals modes universalistes i les cultures locals; és a dir, una nova concepció orientada a reconstruir el lligam amb les cultures locals, perquè no és qüestió d'ignorar tècniques i materials del passat, ni els seus valors i tradicions, sinó més aviat de donar espai per a la fusió i la barreja amb allò nou.

Tanmateix, els primers esforços per ancorar o repersonalitzar que s'anuncien al Baix Empordà poden classificar-se, com diu George Ritzer, com a simulació, tal com ho indiquen les tècniques d'envelliment de pedres emprades pels constructors d'aquesta comarca, o els esforços d'envernissament i raspament dels fusters per amagar l'ús de fustes laminades als forjats de les cases rurals. O l'ús de la mal dita calç groga, que amaga la presència de l'ús de ciment. Sí que es pot afirmar, però, que es comença a qüestionar el caràcter universalitzador que ha pres la construcció i es comencen a fer cada vegada majors esforços per impedir-ne la brusca incursió en el patrimoni.

El nostre repte és saber reconèixer del nostre passat tot allò que la racionalitat formal ha deixat enrere, però que pot ser interessant recuperar i repropolar per a futures actuacions. Weber confiava en els intel·lectuals per poder minorar els efectes de la gàbia de ferro, i en el cas de la rehabilitació els arquitectes poden ser part de la solució participant de forma conscient en els processos d'hibridació i mestissatge que la situació requereix. La qual cosa significa la seva contribució, tant en la pràctica a peu d'obra com des de les institucions que la governen.

Bibliografía

AUGÉ, M. (2008). *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa.

CAÑEDO, M. & MARQUINA, A. (2011). *Antropología política. Temas contemporáneos*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

GIDDENS, A. (2011). *Consecuencias de la modernidad*. Madrid: Alianza.

RITZER, G. (2005). *La McDonalización de la sociedad: Un análisis de la racionalización en la vida cotidiana*. Barcelona: Ariel Sociedad Económica.

SASSEN, S. (2007). «Una sociología de la globalización». *Análisis político*, 1(61), pp. 3-27.

VELASCO, H., DÍAZ, A., CRUCES, F., FERNÁNDEZ, R., JIMÉNEZ, C. & SÁNCHEZ, R. (eds. lits.) (2006). *La sonrisa de la institución. Confianza y riesgo en sistemas expertos*. Madrid: Centro de Estudios Ramón Areces.

WEBER, M. (2012). *Sociología del poder: Los tipos de dominación*. Madrid: Alianza Editorial.